

P R E M I S E

PENTRU ELABORAREA UNEI DEFINITII
LEGALE A DISCERNAMINTULUI

1.- Problema discernământului figurează ca o preocupare științifică interdisciplinară majoră în programul de activitate al "Cercului de psihiatrie juridică" din Timișoara, de la înființarea acestuia.

În cadrul acestei preocupări, în ședința din 20 aprilie 1987 a Cercului am expus în limitele unei conferințe "Conceptul discernământului reflectat în legislația și doctrina franceză și română, în raport cu determinarea responsabilității penale." - Subiect explicabil prin influența preponderantă avută de codul penal francez din 1810 și de doctrina clasică franceză asupra legislației și doctrinei penale române moderne.

Premisele prezente sînt extrase din conținutul conferinței amintite.

2.- Concluzia desprinsă din analiza prealabilă a etimologiei și conținutului semantic general al cuvîntului, era că discernământul se impune atenției ca o facultate esențială a spiritului, cu rădăcini adînci în intelect și în conștiință, care permite ființei umane să se orienteze în complexul vieții sociale pe răspundere proprie, în cadrul unei autonomii bio-psihiice, condiționate de legile naturii și de comandamentele Moralei și Ordinei juridice pozitive, care garantează și ocrotesc interesele generale și drepturile, interesele și aspirațiile personale legitime. -

3.- În caz de încălcare, sancționată de legea penală, a comandamentelor, sub aspectul specific al incidenței legii, discernământul apare criteriul-cheie în aprecierea reponsabilității penale a făptuitorului, major sau minor, în limitele responsabilității sale morale și ale libertății sale de autodeterminare. -

4.- Legea penală nu definește discernământul, și nu folosește acest termen decît în stabilirea responsabilității penale a delicvenților minori, prevăzînd o prezumție absolută

de ne-culpabilitate în favoarea "copiilor" și una relativă în favoarea "adolescenților", în ambele cauri pentru "lipsă de discernământ".

5.- Această dispoziție legală implică în mod logic și juridic prezența termenului în structura represivă a tuturor codurilor, franceze și române, examinate, constituind în sarcina infractorilor majori o prezumție legală relativă de culpabilitate, ce poate fi combătută prin dovada lipsei de discernământ.

6.- În sprijinul acestei prezențe, codul penal român din 1968 oferă în art.17-19 un argument în plus, prin înglobarea în definiția infracțiunii a noțiunilor de vinovăție, intenție și culpă, plasând astfel conceptul infracțiunii pe linia procesului psihic ce premerge și însoțește fapta încriminată, și scoțind în evidență semnificația psiho-juridică a celor trei noțiuni, raportată la problema criteriului de determinare a responsabilității penale, privită prin prisma manifestării libere de voință și de conștiință a infractorului.-

7.- Lipsa unei definiții legale a discernământului a devenit o sursă de controverse doctrinale, ce s-au repercutat defavorabil asupra practicii judiciare, alimentate mai ales de disputa principială dintre adepții ——— școlii clasice franceze și ai școlii pozitivistice, privind temeiul dreptului de a pedepsi. Definirea conceptului de discernământ în raport cu incidența legii penale a rămas astfel în sarcina doctrinei și jurisprudenței. -

8.- În doctrina franceză, axată pe structura normativă a codului penal din 1810, având la baza dreptului de a pedepsi principiul răspunderii morale omului pentru faptele sale, conceptul discernământului îl ilustrează cu autoritate științifică profesorii Roux și Garraud, doi reprezentanți iluștri ai acestei doctrine. -

9.- După Roux, discernământul este "rațiunea necesară de a pricepe natura și însemnătatea unei acțiuni și de a distinge ceea ce este permis de ceea ce este interzis".

10.- Garraud, examinând conceptul discernământului în cadrul dreptului de a pedepsi și al elementelor constitutive ale infracțiunii, declară :

"Pentru popoarele moderne, concepția dreptului se întemeiază pe două postulate esențiale : existența unei legi morale care ^{se} impune omului ca regulă de conduită și libertatea sa de

"a se conforma acestei legi. Responsabilitatea sa ia naștere
 "din apropierea dintre aceste două idei. Autorul unui act ma-
 "terial constituind o infracțiune, ... nu poate fi făcut
 "responsabil de acest act decât dacă a priceput că face un
 "act rău și dacă a acționat în mod liber. Inteligența și li-
 "bertatea autorului sînt deci elementele constitutive ale
 "oricărei infracțiuni." - În acest context, discernămîntul,
 "identificat cu inteligența, Garraud îl numește :
 "facultatea omului de a discerne din punct de vedere penal
 "ilegalitatea actului ce i se impută." - Iar,
 "prin libertate se înțelege pentru om facultatea internă
 "de a voi sau de a nu voi, de a se determina fără a fi con-
 "strîns, să îndeplinească actul delictuos."

"Responsabilitatea penală neputînd exista decât dacă
 "inculpatul a acționat cu discernămînt și libertate, impre-
 "jurările care exclud aceste două facultăți, ori una sau alta
 "dintre ele, fac să dispară culpabilitatea, și deci dreptul
 "de a pedepsi." -

11.- Doctrina penală română, cu excepția adeptilor intransi-
 "genți ai școlii pozitivistice, în fundamentarea dreptului de
 "a pedepsi adoptă principiul responsabilității morale a infrac-
 "torului, cu corolarul discernămîntului ca criteriu de apre-
 "ciere a culpabilității, dar îmbinat cu tot ceea ce experiența
 "și practica a putut verifica și reține ca valabil din ideile
 "noi ale școlii pozitivistice."

12.- După profesorul Traian Pop, imputabilitatea există
 "atunci, cînd " agentul are capacitatea, are facultatea de a
 "discerne valoarea etică și socială a actului său, de a apre-
 "cia motivele care îl stimulează la acela sau îl rețin de la
 "acela și de a se determina conform acelei aprecieri. Capa-
 "citatea de discernămînt al actului său și de apreciere a
 "motivei intră în noțiunea inteligenței, iar facultatea
 "determinării în noțiunea voinței." (Drept penal comparat,
 "vol. II. 1923). - Pe acest temel, în comentarea la art. 139 al
 "codului penal român din 1936, va preciza că "criteriul respon-
 "sabilității (adică al stării de culpabilitate) în acest cod
 "este discernămîntul". -

13.- In concepția profesorului V. Dongoroz, dezvoltată pe larg în tratatul său de "drept penal", publicat în 1939, termenul-cheie care hotărăște existența sau inexistența imputabilității, este acela de capacitate penală, care -după dînsul- "înseamnă aptitudinea de a fi supus unei pedepse", cu precizarea că "această aptitudine juridică decurge din aptitudinea naturală, adică din starea bio-psiho-fizică a persoanelor. O persoană, care datorită stării săi bio-psiho-fizice "este în măsură (aptă) să înțeleagă valoarea firească a lucrurilor și să-și diriguieze în chip conștient voința, va fi "o persoană capabilă din punct de vedere penal."

"Capacitatea penală este deci normalitatea bio-psiho-fizică, ce nu trebuie privită ca o perfecțiune ideală, ci ca "o realitate multumitoare comună majorității oamenilor și reprezentînd tipul real al omului normal."

Din aceste considerații principale Dongoroz trage următoarea concluzie privind discernămintul :

"In doctrină nu există un acord cu privire la înțelesul noțiunii de discernămint. Unii autori raportează acest termen la aptitudinea de a înțelege, alții la capacitatea de a deosebi binele de rău, alții la posibilitatea de a cunoaște ce este licit, etc.... Socotim toate aceste discuții ca absolut fără folos, din moment ce discernămintul este o cauză care atrage capacitatea penală, acolo unde există prezunție că această capacitate lipsește, implicit discernămintul nu poate fi explicat decît pornind de la rațiunea de capacitate penală."

"Așadar, - conchide Dongoroz - prin discernămint vom înțelege capacitatea de a înțelege și de a-și manifesta conștient voința, în raport cu un anumit fapt ; discernămintul este deci capacitatea penală mărginită la o speță concretă, iar nu generalizată la orice manifestare a unei persoane." (Op cit., p406-407). -

14.- In lucrarea sa de catedră "Drept penal. Partea Generală", apărută în 1965, profesorul I. Oancea, rămînînd în cadrul codului penal din 1936, dar și depășindu-l, anticipînd dispozițiile viitorului cod din 1968 în legătură cu noțiunile de vinovăție, intenție, culpă, responsabilitate și discernămint, scrie următoarele :

"In dreptul nostru penal, esența vinovăției constă în "săvârșirea cu intenție sau culpă a unei infracțiuni. Cu alte "cuvinte, există un temei subiectiv al răspunderii penale când "infractorul își dă seama, prevede, urmările socialmente pe- "riculoase și le urmărește sau le acceptă, ori când nu le "prevede dar putea să le prevedă. Vinovăția indică deci o "atitudine psihică ce denotă o participare voită și conștien- "tă la săvârșirea infracțiunii ... Vinovăția, în primul rând, "poate exista numai la acele persoane care au împlinit o "anumită vîrstă ... care sînt capabile, responsabile, și care "sînt libere în acțiunile și gîndurile lor." -

Iresponsabilitatea penală presupune ca "persoana să fie "incapabilă să-și dea seama de acțiunile și inacțiunile "sale, adică să nu poată discerne, înțelege, dacă acțiunea sau "inacțiunea este permisă."

15.- a.- Oprețioasă contribuție la deschiderea spre o elaborare științifică satisfăcătoare a unei definiții legale a discernămîntului, oferă vol. I., apărut în 1969, al lucrării juridice colective de bază din perioada codului penal actualmente în vigoare, editat de Academia R.S.R. sub titlul "Explicații teoretice ale codului penal român"-(din 1968)- , prin analiza aprofundată a dispozițiilor normative ale acestui cod. ^{1.}

1.- Notă : Autorii volumului I. : Vintilă Dongoroz, consultant "juridic, conducător și coordonator al întregului volum, redactor al studiului introductiv și al Cap. III. (Participația) și Cap. V. (Cauzele care în- lătură caracterul penal al faptei), Siegfried Kanane, Ion Oancea, Iosif Fodor, Nicoleta Iliescu, Constantin Bulai și Rodica Stănoiu. -

---

Rezultatul analizei poartă pecetea doctrinei bio-psiho- fizico-juridice a profesorului Dongoroz despre trăsăturile și elementele constitutive ale infracțiunii și despre conceptul discernămîntului, adaptată la principiile care stau la baza întregii reglementări din noul cod. -

b.- "Una din cele trei trăsături esențiale ale "infracțiunii, potrivit art. 17 c.p., - spun autorii volumului "I., - este vinovăția, care privește la ^{stabilirea} latură subiectivă a "infracțiunii." - Iar dispozițiile din art. 19 regulează de drept prin care "se precizează juridic conținutul vinovăției.

"formele sale și modalitățile acestora. Aceste forme și modali-
 "tăți își găsesc explicația în complexitatea realităților
 "care dau, prin înlanțuirea lor, conținutul psihic al vino-
 "văției". - "Vinovăția cuprinde două componente : unul de con-
 "știință și altul de voință .... Fapta și urmările ei sînt
 "concepute, meditate și orientate de conștiință ... Odată
 "terminat procesul psihic de luarea unei hotărîri, se produce
 "o trecere de la manifestarea de conștiință la manifestarea
 "de voință. Voința diriguată de conștiință mobilizează și
 "dinamizează energiile necesare în vederea și pentru pune-
 "rea în executare a hotărîrii luate ... Vinovăția este așadar
 "expresia sintetică a aspectului subiectiv, fiindcă privește
 "manifestările psihice care sînt caracterizante pentru la-
 "tura subiectivă." -

c. - "Cele două forme tipice ale vinovăției sînt ...
 "intenția și culpa ... care trebuie să însoțească săvîrșirea
 "faptei" - Vor exista însă și "fapte săvîrșite cu formă
 "mixtă intenție și culpă (preterintenție)".

"Potrivit disp. de la pct. 1 al art. 19, fapta este săvîr-
 "șită cu intenție, cînd infractorul a prevăzut rezultatul ...
 "și a urmărit sau acceptat producerea lui ... Prin a prevedea
 "rezultatul se înțelege, așadar, a avea reprezentarea acestuia
 "a-și da seama că rezultatul se va produce ... Prevederea
 "este, deci, o anticipare a ceea ce se va întîmpla ulterior."
 "... Dar "pentru existența vinovăției ... nu este suficient
 "să se prevadă un rezultat oarecare, ci acel rezultat social-
 "mente periculos pe care fapta îl prezintă într-o atingere
 "concretă adusă valorilor sociale ocrotite de legea penală...
 "Atunci cînd fapta care prezintă pericol social a fost să-
 "vîrșită în vederea altui rezultat decît cel care s-a produs,
 "dar care ar fi putut fi evitat ... există în principiu
 "culpă." -

d. - Vinovăția ca atitudine a conștiinței față de re-
 "zultatul faptei, nu se reduce la un proces psihologic lîmitat la
 "obiect, la prevederea sau neprevederea și urmărirea sau neurma-
 "rirea rezultatului. Dimpotrivă, ea are totdeauna "și un conținut
 "social-politic ... Vinovăția, din acest punct de vedere, devine o
 "trăsătură caracteristică a conduitei antisociale, o conduită care
 "merită să fie reprobata sub raport moral-politic și reprimată
 "penal." -

e.- "lipsa trăsăturii esențiale a vinovăției, trăsătură fără de care nu poate exista nici o infracțiune", atrage iresponsabilitatea penală.

"Prin iresponsabilitate se înțelege starea de incapacitate psihică (psiho-fizică) a acelor persoane care intelectualiv (capacitatea de a înțelege) nu-și pot da seama de sensul, de valoarea sau de urmările acțiunilor ce săvârșesc (lipsă de discernământ, stare de inconștientă), sau care volitiv (capacitatea de autodeterminare) nu-și pot determina și dirija, în mod normal voința în raport cu propriile lor acțiuni sau inacțiuni."

"A spune că o persoană nu-și poate da seama de acțiunile sau inacțiunile sale înseamnă că acea persoană nu este în stare să înțeleagă caracterul antisocial al acelor acțiuni sau inacțiuni, să priceapă dacă ele sau urmările lor prezintă pericol social și de ce săvârșirea lor nu poate fi îngăduită." - Aceste persoane sînt lipsite de discernământ, sau se află în stare de inconștientă." (Op. cit. p. 392-395.) -

16.- Reflectarea rolului discernământului și al noțiunilor de vinovăție, intenție, culpă și preterintenție în învățământul universitar actual, vizînd determinarea responsabilității penale, o ilustrează documentat lucrarea de catedră "Drept penal. Partea generală", în trei volume, totalizînd 892 pagini, a conf. Dr. Maria Zolyneak, editată de Universitatea "Al. I. Cuza" din Iași. (vol. I. în 1973, vol. II. în 1976 și vol. III. în 1984)

Lucrarea axată pe sistemul represiv al codului din 1968, reoglindește în mod selectiv ideile avansate ale științei penale romane, încorporate în mod structural echilibrat în pod. cu principiul responsabilității morale ca bază a responsabilității penale, în centrul echilibrului aflîndu-se discernământul ca factor de apreciere a culpabilității.

Autoarea, ca și codul, nu definește apriori discernământul. Dar conceptul apare inclus în toate analizele lucrării privind subiectul infracțiunii, precum și noțiunile de responsabilitate, vinovăție, intenție, culpă și preterintenție.

"Codul nu definește ce se înțelege prin discernământ", - observă autoarea, - Dar, "în literatura penală s-a conturat noțiunea de discernământ, precizîndu-se că prin acesta se înțelege capacitatea persoanei de a înțelege și de a-și

"manifesta conștient voința în raport cu anumită faptă con-
"creță."

Codul nu definește nici noțiunea de responsabilitate,
"însă definește iresponsabilitatea - art.48 - care este o cauză
"ce înlătură caracterul penal al faptei și pe cale de consecin-
"ță și răspunderea penală ... Opusă stării de iresponsabilitate
"este reponsabilitatea, care poate fi definită ca fiind capaci-
"tatea sau aptitudinea persoanei de a-și da seama de acțiunile
"sale, de semnificația lor socială și de a le putea dirija în
"mod conștient." - Cît privește libertatea de hotărîre și de
acțiune, aceasta înseamnă "posibilitatea persoanei de a-și de-
"termina în mod liber voința, de a delibere și hotărî potrivit
"propriei voințe", și "de să acționeze potrivit ——— voinței
"sale." . -

Recogîndirea conceptului de discernămint în analiza condi-
țiilor cerute pentru a deveni subiect al infracțiunii, apare tot-
atît de clar și în examinarea noțiunilor de vinovăție, intenție
și culpă. -

17.- Concluziile doctrinei penale române privind rolul
discernămintului în stabilirea responsabilității penale pe teme-
ul responsabilității morale a infractorului, se înfățișează ca
prețioase puncte de orientare în realizarea justiției penale,
fără a exclude însă riscul erorilor posibile în aprecierea culpa-
bilității, datorită lipsei unei definiții legale a conceptului.
Acest risc subsistă însă și în ipoteza existenței unei definiții
generat de dificultatea de a alege din conținutul semantic atît
de bogat și nuanțat al termenului, și de a cuprinde într-o sinteză
definitorie nuanța adecvată rezolvării judiciare juste a tuturor
problemelor de responsabilitate, atît de variate și ele, în raport
cu incidența legii penale. Dificultate sporită de împrejurararea,
evidențiată de profesorul Constantin Stegăroiu în referatul în-
titulat "Discernămint și Responsabilitate - Aspecte Critice", pre-
zentat la cea de a patra "Consfătuire de psihiatrie socială" de la
Timișoara din 25-26 aprilie 1986, - în sensul că " în cunoașterea
riguros științifică a faptului numit discernămint " - în afară de
juriști - "sînt deopotrivă interesați psihopatologii, psihiatrii și
la modul stringent teoretic, psihologii", și că, astfel, "în jurul
temei - discernămint și responsabilitate - se relevă o diversi-
tate de exigențe teoretice, cu atît mai legitime din punct de
vedere științific dacă sînt în considerare și aspectele sociale
ale distribuției capacității de a discerne. "

18.- Cricum, o definiție legală a discernământului, ca criteriu determinant al responsabilității penale, nu este imposibilă, și ar fi binevenită, dacă reușește să reoglindească principiul etico-juridic fundamental inclus implicit în sistemul represiv modern, după care omul trecut de etapa adolescenței este presupus a poseda capacitatea necesară de a se comporta onest în relațiile de societate, fără a periclita viața, integritatea corporală, drepturile și interesele legitime ale altora, sau a nesocoti normele juridice ale ordinii de Stat și interesele obștești ocrotite de lege.

Cît privește dimensiunea acestei capacități, raportată în mod specific la incidența legii penale, legiuitorul o învederează el însuși prin specificarea faptelor incriminabile și a pedepselor aferente, aplicabile celor care cu bună știință și liberi de orice constrîngere fizică sau morală, violează comandamentele morale și juridice ale vieții sociale. În lumina acestei specificări, dimensiunea capacității se circumscrie de la sine în limitele facultății intelectuale și morale a omului de a distinge între bine și rău, între just și injust.

19.- În Franța, Ministerul Justiției a făcut un pas important în această direcție, propunînd introducerea în art. 40 al proiectului noului cod penal francez, menit a înlocui art. 64 din codul Napoleon, următorul text :

"N'est pas punissable celui qui est atteint, au moment de l'infraction, d'un trouble psychique ou neuropsychique, ayant aboli son discernement ou le contrôle de ses actes." (Persoana suferind de o tulburare psihică sau neuropsihică în momentul săvîrșirii infracțiunii, care să-i fi abolit discernământul sau controlul actelor sale, nu este pedepsibilă.)

20.- Doctrina penală română ar înregistra un succes remarcabil pe planul dreptului penal comparat, prin elaborarea și propunerea introducerii în legislația penală română a unei definiții a discernământului, care să facă posibilă deslușirea cît mai justă a poziției etico-juridice a infractorului față de dispozițiile represive ale codului. -

Ion Tenchea
Doctor în Drept

Timișoara, 23 septembrie 1987.

Tenchea